

Kitap Tanıtımı: R. G. Collingwood'un Din Felsefesi*

Özlem KARA**

Robin George Collingwood, 1889-1943 yılları arasında yaşamış, tarih felsefesi alanında yaptığı çalışmalarla ünlü İngiliz filozofudur. Talip Kabadayı'nın derlediği bu eser; Collingwood'un, din ve din felsefesine dair bilinmeyen görüşlerini ortaya koyan makaleleri bir araya getirmesi açısından önem arz etmektedir. Eser, giriş bölümü ve Collingwood'un belirtilen konulara ilişkin 11 adet makalesinin çevirilerinden oluşmaktadır.

'Felsefe nedir?'(s.7-10), başlığını taşıyan giriş bölümünü, Talip Kabadayı hazırlamıştır. Collingwood'dan hareketle onun düşünce hayatını 'mesleğim düşünmektir' diyerek özetlemektedir. Collingwood'a göre felsefe her şeyden önce kendine dönük düşünmedir. Düşünceyi, birinci ve ikinci dereceden düşünme olarak ikiye ayıran Collingwood, felsefeyi ikinci dereceden düşünme olarak tanımlıyor. Collingwood, ayrıca felsefeyi kategorik, refleksif, sistematik, eleştirel, ikinci dereceden bir düşünme olarak tanımlıyor. Collingwood'a göre din felsefesi, düzenli bilgiler topluluğu anlamındaki din biliminin felsefesidir.

Collingwood, 'Din ve Felsefe'(s.11-28) başlığını taşıyan bölümde, dinin var olduğu ön kabulüyle yola koyuluyor. Collingwood, din ile akıl arasındaki ilişkiyi ele alıyor ve bu ilişkiyi açıklamak için ele aldığı üç farklı yaklaşımdan yola çıkarak dinde imanın gerekliliğini inkâr ederek, din-akıl ilişkisini açıklamanın yanlış olduğunu ortaya koyuyor. Collingwood, her dinin Tanrı, Tanrı ve dünya, Tanrı ve insan ilişkilerine dair görüşlerinin var olduğunu ve bu görüşlerin o dinin entelektüel boyutunu oluşturduğunu ifade ediyor. Collingwood, dinin entelektüel olan bu yönünün ancak akılla algılanabileceğini ifade ediyor ve böylece akıl ve dinin ilişkisini ortaya koyuyor. Collingwood, '*bana göre teoloji tanrı hakkında sahip olduğum inançlar bütünüdür, başka deyişle benim imanım sahip olduğum dinin entelektüel bir unsurudur*'(s. 20) diyerek aklın fonksiyonunu gerçekleştirdiği alanın iman olduğunu ifade ediyor. Collingwood, "*herhangi bir konunun felsefesi o konu hakkında dikkatli bir şekilde kafa yormak demektir*" (s. 23) diyerek felsefenin tanımını veriyor. Collingwood, '*Tanrının bilincinde olmayı din, bu bilinci analiz etmeyi ise din felsefesi*' olarak tanımlıyor. Yazarımız, bütün anlamda bilmeyi kapsayan felsefenin bir bilgi çeşidi olan dini bilgiyi de kapsadığını dolayısıyla ayrı bir felsefeye ihtiyaç olmadığı şeklinde ilginç bir tespit de bulunuyor. Collingwood, felsefe ve dinin ortak konusunun evren olduğunu ifade ediyor. Ardından Collingwood, farklı bir soru sorarak dikkatimizi, felsefe ve dinin özdeş olup

---

* Talip Kabadayı (Editör), Bilge Su Yayıncılık, Ankara 2016, 151 s.

** Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri yüksek lisans öğrencisi.

olmadıkları hususuna çekiyor. Collingwood, elbette birbiri ile çatışan felsefi görüşlerin ve dinlerin olabileceğini ortaya koyduktan sonra, gerçek felsefe ve gerçek dinin ele aldıkları konunun ortak olması itibarıyla, aynı olguları dile getirmek için farklı sözcükler kullansalar bile, birbiriyle tutarlı olmak zorunda olduğunu ifade ediyor. Collingwood, aynı birlikteliğin bilimde de olduğunu, din, bilim ve felsefenin ortak alan olarak evreni konu edindiğini ifade ediyor. Bu bölümde Collingwood, din felsefe ilişkisini, din-akıl ve din-felsefe ve felsefe-din felsefesi kavramları üzerinden ortaya koyuyor. Yazarımızın iddiası, dinin amel ve inanç boyutunu birlikte içermesi dolayısıyla, dinin akli esas alan zihni etkinliği de kapsadığı yönündedir. Din ile felsefe ilişkisinde ise yazar, aslında bu iki alanın birbirinden ayrılamayacak derecede ortak alanlarda koşturduğunu ve aslında din felsefesi diye bir tanımlamaya ihtiyaç duymadan felsefenin dinin düşünsel kısmını kapsadığını ortaya koyuyor.

Collingwood, 'Din ve Ahlak' (s. 29-43) ilişkisini ele aldığı ikinci bölümde, bir önceki bölümden yola çıkarak, dinin entelektüel boyutunun yanı sıra pratik yönünün de yadsınamayacağını ifade ediyor. Ahlakla ilgi yaklaşımlara değinen Collingwood, determinizm, antinomian ve dinginci olmak üzere üç yaklaşımı ortaya koyuyor. Collingwood, dinin kapsamını oluşturan eylem ve düşüncenin ilişkisini; her eylemin kavramsal oluşumundan icra edilmesine kadar düşünceye bağlı olduğu şeklinde, açıklıyor. Collingwood, dinin düşünce yönünü felsefe, eylem yönünü de ahlak olarak tanımlıyor. Collingwood, eylem ve düşünce birliğini sağlayanın ise 'sevgi' olduğunu ifade ediyor. Collingwood, gerçek hayatın tamamının din olduğunu ve laik hayatın gerçekte karşılığının bulunmadığını ifade ediyor.

Collingwood, 'Din ve Tarih' (s. 45-63) ilişkisini incelediği bölümde, dini hayatın her şeyi kapsadığı iddiasının, işin içine tarihsel düşünceyi katma gerekliliğini ortaya koyduğunu belirtiyor. Collingwood, tarihsel araştırmanın dini problemlere uygulanmasının, son yarım yüzyılın teolojisinin en belirgin ve en çarpıcı özelliği olduğunu ifade ediyor. Collingwood, tarih ile dinin ilişkisinin, karşılaştırmalı din ve tarihsel teoloji alanlarında olduğunu belirtiyor. Collingwood, bu iki alanında teolojiye muazzam ve çok değerli katkıları olduğunu savunuyor.

Yazarımız, 'Din, Bilim ve Felsefe'(s.65-68) başlığını taşıyan makalesinde, günümüzde, din ve bilim arasındaki tartışmaları ele alıyor. Collingwood, bilimle din arasındaki çekişmenin, geçmişte dinin bilimin yerini gasp etmeye çalışmasından kaynaklandığı tespitinde bulunuyor. Bu konudaki tespitlerine devam eden yazar, bilimin de yakın zamanlarda misilleme yaparak dinin yerini ele geçirmeye çalıştığını belirtiyor. Din ve bilim arasındaki çekişmenin nedeninin; ikisinin de aslında felsefenin alanı olan nihai gerçeklikle ilgilenmeleri olduğunu söyleyen yazar, bu çatışmayı ortadan kaldırmanın yolunun, sahte felsefelerden kurtularak, hakikati bulmak olduğunu ifade ediyor.

Collingwood'un, 'İnanç ve Akıl' (s. 69-84) ilişkisini incelediği makalesi tercüme açısından oldukça sorunludur. Örneğin: "*Düşünce biçiminde hiçbir işlevi olmadığından ötürü ne uslamamanın, analiz ve sınıflandırmanın, hipotez ve tümevarımın yakınından dahi geçer, ne de neden ve etkileri, güçleri ve bunların kombinasyonlarını cisimleri ve etkileşimlerini soruşturur.*" Bu cümlede olumsuzluk anlamı veren " ne" edatının yanlış şekilde kullanılmasından dolayı anlatım bozukluğu oluşmuş ve cümlelerin anlaşılması zorlaşmıştır. Yine "*İnanç, insan doğasına, ister mutlak bilge bir Tanrı'nın*

yaratımı veya güçlüünün hayatta kalması sonucunda gelmiş olsun, insanda var olan ve dinlerde uygun ifadesini bulan bir ruh halidir." Bu cümlede "ister" edatının yanlış kullanımından kaynaklanan bir anlatım bozukluğu olduğu görülmektedir. Bir başkası: "Zihin ise bilimsel düşünceyle kavranamaz ve mutlaka ya din ya felsefe ya da bu ikisinin ortaklığının konusu olmak zorundadır" Özne yüklem uyumsuzluğundan kaynaklanan bir anlatım bozukluğu cümleyi anlamamızı zorlaştırmaktadır. Bu şekilde örnekler artırılabilir. Dolayısıyla bu bölümün yeniden çevrilmesi veya gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Collingwood'un birbirine karşıt gibi görünen inanç ve akıl ile görüşlerine dönecek olursak; yazar, inancı, eleştirmeden kabul eden, kanıtlamadan ileri süren, tartışmadan eyleme yönelten bir ruh hali, akılı ise; kabul etmeden önce eleştiren, ileri sürmeden önce kanıtlar ortaya koyan, eylemden önce tartışan bir zihin yapısı olarak tanımlıyor. Collingwood, "Daha önce bilim, büyük bir kısmına prensipte dinin sahip çıktığı dünyanın belli kısımlarında ayak basacak bir yer arıyordu. Günümüzdeyse din, büyük bir kısmına prensipte bilimin sahip çıktığı dünyanın belli kısımlarında ayak basacak bir yer arıyor. Bu girişim başarısız olmaya mecburdur. Eğer Tanrılar yuvalarımızdan ve bahçelerimizden ve yol kenarlarından çıkarılıp ormanlarda yahut ıssız yerlerde gizlenmeye itilirse, bütün tanrılar yok olana dek faaliyet alanımızı genişletmek zorunda kalırız" (s. 76) diyerek, insanların inanç ve akıl arasında ayırım yapılamayacağını farkına varması durumunda, inanç ve akıl arasındaki çatışmanın son bulacağını ifade ediyor. Collingwood, "gerçekten bilimsel olmanın yegâne yolu gerçekten dindar olmaktan geçer ve gerçekten dindar olmanın yolu gerçekten bilimsel olmaktan geçer" (s. 83) diyerek çözüm önerilerine devam ediyor. Yazar, din ve bilimin kendi alanlarında kalarak birbirinin saygısını kazanması gerektiğini ifade ediyor. Collingwood, din ve bilim düşman olmaktan çıkıp, dost hatta müttefik olabilmesi için: Din kendi içindeki batıl unsurları özenli bir şekilde aramalı ve ortadan kaldırmalı; bilim, mitolojilerden ve doğaüstü güçlerden vazgeçerek sadece bilimsel olana yönelmelidir, şeklinde tekliflerini sunuyor. Collingwood, inanç ve akıl arasında Ortaçağ'da zemini oluşturulan, aklın bugüne kadar hep galip çıktığı kavgaın sona yaklaştığını belirtiyor.

'Akıl Kendisini İşleyen İnançtır',(s. 85-99) başlıklı makalesinde Collingwood, inanç kavramının tarihsel gelişimini ele alıyor. Collingwood, Yunan düşüncesinin sonlu nesnelere bilgisi olarak bilgi idealini desteklediğini, sonsuz bir nesneyi kabul etmediğini ve eksik kalan bu yönün, sonsuz nesnenin bilgisi olan inancı ortaya koyarak, Hıristiyanlıkla tamamlandığını ifade ediyor. Yazar, inanç ve akıl arasındaki ilişkiye, Descartes'in kendi varlığı ile ilgili soruyu çözerken inanç ve aklın birbiriyle tutarlılığını ortaya koymasını örnek veriyor. Collingwood, Descartes'in bu yaklaşımından sonra inanç ve aklın birbirinden ayrı tutulamaz hale geldiğini ortaya koyuyor. Collingwood, "akıl kendisini işleyen inançtan başka bir şey değildir"(sf. 99) diyerek bu konudaki nihai fikrini ifade ediyor.

Collingwood, 'Tanrı Vardır Önermesi' (s.101-105) başlıklı makalesinde, mantıkçı pozitivistlerin bu önermeye getirdiği eleştirilere cevap vererek başlıyor. Collingwood, teolojide uzman yazarlara göre Tanrının varlığının bir önerme değil ön kabul olduğunu ifade ediyor. Collingwood, önerme olmayan bu ifadeye, doğru ya da yanlış demenin doğru olmadığını çünkü kanıtlamanın ya da çürütmenin mümkün olmadığını belirtiyor. Collingwood, Anselmus'un

Ontolojik Kanıtını incelediği bölümde, bu kanıtın tarihe dayanmasından dolayı aklın metafizik eğilimi için oldukça değerli bir ölçüt ortaya koyduğunu iddia ediyor.

Collingwood, 'İlkel Toplumda Din ve Doğa Bilimi' (s.107-114) ve 'Çoktanrılı ve Tek Tanrılı Bilim' (s.115-124) başlıklı makalelerde doğaya bakışla dindeki Tanrı anlayışının paralel gittiğini ortaya koyarak ilginç bir tespitte bulunuyor.

Collingwood, 'Quincunque Vult (Her kim ki (kurtarılmış olmayı) ister)' (s.125-137) başlıklı makalesinde, kurtarılmış kelimesiyle ifade edilmek istenen şeyin, pagan dünyayı ele geçirmiş olan bilim ve medeniyetin çöküşünden, yani ahlaki ve fikri çöküşten kurtarılmış bir kimse olduğunu ifade ediyor. Collingwood, pagan dünyanın ortaya koyduğu inançların yerini alan 'Katolik İnanç'ın insanları ahlaki ve fikri çöküşten kurtaracağını ifade ediyor. Bu bölümde kendi inancı olan Katolikliği kurtuluş için sunan Collingwood'un, din felsefesinin daha nesnel bir tavırda olayları değerlendirme ilkesine aykırı olarak hareket ettiği görülmektedir.

Collingwood, 'Kötülük Meselesi Nedir?' (s.139-151) başlıklı makalesinde, kötülük meselesi ile ilgili: *Meseleyi çözmekten vazgeçmek, meseleye teslim olmak ve bu meseledeki kavramların eleştirisini yapmak hatta bunları yeniden açıklamak olmak üzere,* takınılabilecek üç tavidan bahsediyor. Collingwood, ilk yöntemi dinin intiharı, ikinci yöntemi kişinin kendi kolunu bacağına keserek ölümüne sebep vermesi ve üçüncü yöntemi ise, zahmetli ve sorumluluk gerektiren ama tek mümkün olan yöntem olarak tanımlıyor. Collingwood, kötülük meselesine dair tartışmaların belkemiği olarak, her şeye kadirlik, iyilik ve kötülük kavramlarının eleştirel bir şekilde yeniden ele alınması olduğunu belirtiyor. Collingwood, tartışmanın bu kavramların açıklığa kavuşması sayesinde çözüleceğini iddia ediyor. Collingwood, aslında kötülük kavramını açıkladığı bu makalesinde, kendisinin de ifade ettiği '*krallara layık bir yöntem*' olmadığını söylüyor ve tam anlamıyla bu meseleye bir çözüm getiremiyor.

Genel olarak Collingwood tarih felsefesi alanında etkili olan bir filozoftur. Bu kitapta onun din felsefesi alanı ile ilgili konulardaki makaleleri derlenmiştir. Metinleri okurken bazı yerlerde konunun dağınık işlenmesi, bazı yerlerde ise bağlamından kopuk olması, Collingwood'un alan dışından din felsefesine yaklaştığı izlenimini vermektedir. Ayrıca çevirilerde, bütün çevirmenlerin aynı özeni gösterdiğini ve aynı güzellikte çeviri yaptığını söylememiz mümkün değildir. Umudumuz kitabın bir sonraki baskısında çevirideki bu gibi aksaklıkların giderilmesidir. Fakat eser, Collingwood'un din felsefesindeki etkilerini görmemiz açısından Türkçede önemli bir boşluğu doldurmaktadır.